

'De meest fantastische flessentrekkerij komt op dit gebied voor. Lege tubes van *Cibasol*-tabletten¹ worden voor f 15 verkocht, als het merk *Cibasol* er maar op staat. De tubes worden vervolgens gevuld met kalktabletten en voor ongeveer f 80 per tube van 20 tabletten verkocht . . . Ook de meeste patentgeneesmiddelen . . . zijn vervalst.'²

Ruim drie maanden later:

'De schaarste aan geneesmiddelen in de stad is thans zodanig dat patiënten die bijv. voor een operatie in het ziekenhuis moeten worden opgenomen, zelf ether, watten, verbandgaas en andere geneesmiddelen moeten meenemen, daar anders geen opname plaatsvindt. Als er een patiënt geen ether kan leveren, wordt hij zonder verdoving geopereerd . . . Ook moeten familie of kennissen de voeding van de in het ziekenhuis opgenomen patiënt verzorgen. Operatiewonden worden genaaid met Brook's garen³ en de chirurgen in de stad . . . richten thans oproepen tot de burgerij om garens van dat merk voor genoemd doel in te leveren.'⁴

Het tekort aan zeep maakte zich niet alleen in de ziekenhuizen maar in de gehele samenleving voelbaar. In september '44 bleek in de residentie Pati (ten noordoosten van Semarang), 'dat', aldus het rapport van een Indonesiër⁵, 'een groot gedeelte van de bevolking aan schurft lijdt. Ook malaria is alom verspreid.' Die residentie was relatief arm – wij nemen aan dat diezelfde ziekten zich elders in geringer mate hebben voorgedaan, zij het dat het een plausibele veronderstelling is dat, doordat ook de kinine (kennelijk als gevolg van grote Japanse vorderingen) schaars en duur werd, de malaria in de bezettingsjaren meer mensenlevens heeft geëist dan voor de oorlog.

Verwoestend evenwel was in de eerste plaats de honger. 'De ellende buiten', aldus later een Indisch-Nederlandse vrouw over de situatie in Batavia in '44⁶,

'was niet meer om aan te zien. Bedelaars, in gonjebakken gehuld of helemaal naakt, lagen met de meest afzichtelijke wonden aan de kant van de weg. Het gezicht als een volle maan en de buik ongelooflijk opgezwollen. In de benedenstad zag ik, hoe enkele lijken op een vuilnisauto geladen werden; een Jap trapte met zijn gelaarsde voet tegen vele andere stumperds die, wanneer ze nog een teken van leven vertoonden, mochten blijven liggen . . . Armoede, armoede en

¹ Dit waren tabletten met een sulfa-preparaat: een bestrijdingsmiddel voor ontstekingen en koorts. ² Bouwer: 'Dagboek', p. 216 (7 jan. 1944). ³ gewoon naaigaren ⁴ Bouwer: 'Dagboek', p. 234 (16 april 1944). ⁵ Tekst: *NI*, p. 498. ⁶ Tekst van haar verslag: a.v., p. 601.